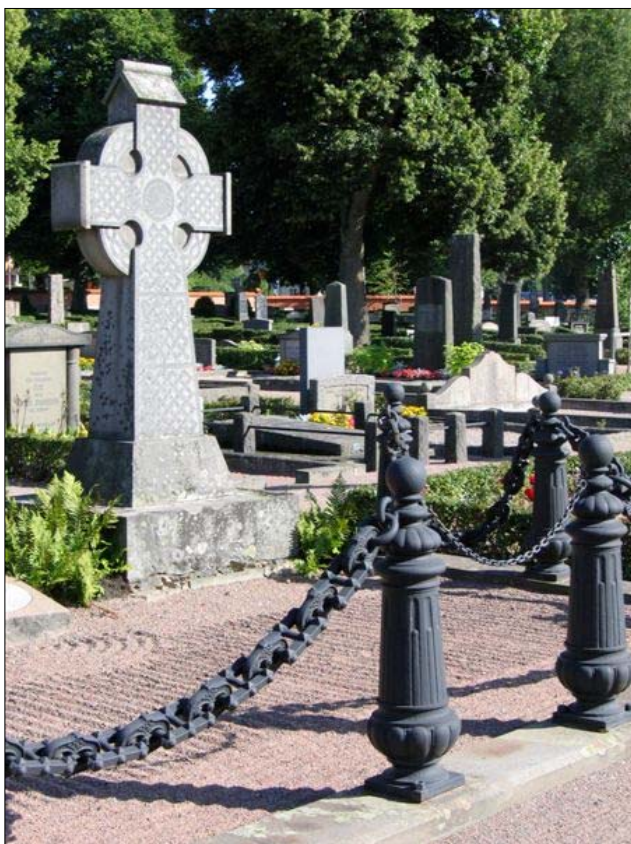

Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning

S:t Lars kyrkogård

*Eksjö församling i Eksjö kommun
Jönköpings län, Linköpings stift*

JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM
Byggnadsvårdsrapport 2005:18

Jonas Haas

Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning

S:t Lars kyrkogård

*Eksjö församling i Eksjö kommun
Jönköpings län, Linköpings stift*

Rapport, foto och ritningar: Jonas Haas. Grafisk design: Anders Gutehall. Tryckning och distribution: Britt-Marie Littorin Hård

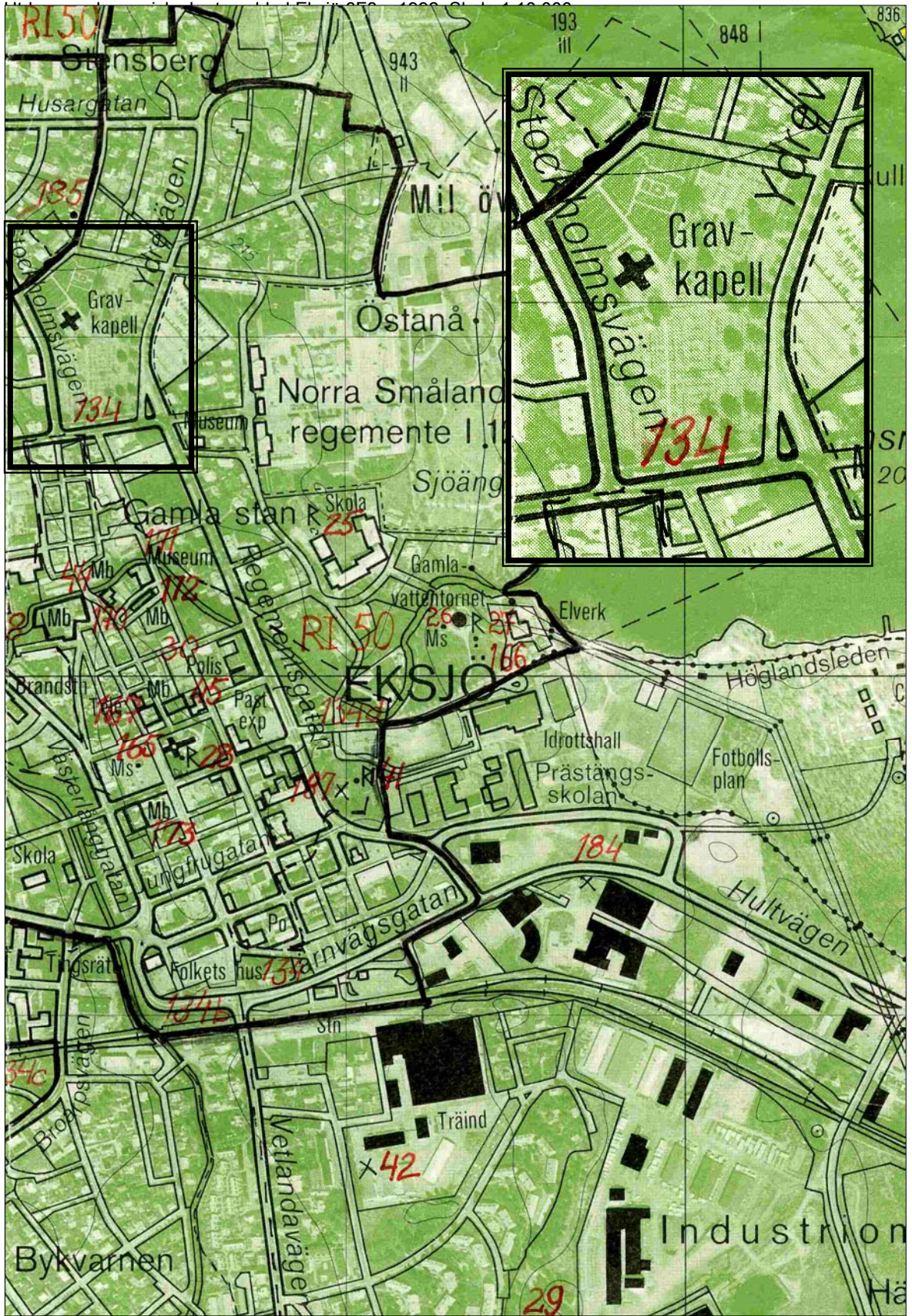
Jönköpings läns museum. Box 2133. 550 02 Jönköping Tel: 036-30 18 00. E-post: info@jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd: Ur allmänt kartmaterial från Lantmäteriet. Medgivande 94.0133

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2005

Innehåll

Inledning	5
Bakgrund.....	5
Syfte.....	5
Inventeringens uppläggning.....	5
Sammanfattande beskrivning.....	6
S:t Lars kyrkogård	7
Kyrka och kyrkomiljön.....	7
Kyrkogårdens historik.....	7
Händelsehistorik	9
Beskrivning av kyrkogården idag	11
Allmän karaktär	11
Omgärdning	11
Ingångar	12
Vegetation.....	12
Gångsystem.....	13
Gravvårdstyper.....	13
Minneslund, urnlund.....	14
Byggnader.....	14
Beskrivning av enskilda kvarter	15
Kvarter A-G	15
Allmän karaktär	15
Gravvårdstyper.....	15
Kulturhistorisk bedömning och karaktär	16
Del av kvarter G, ”allmänna linjen”.....	17
Allmän karaktär	17
Gravvårdstyper.....	17
Kulturhistorisk bedömning och karaktär	18
Kvarter H	18
Allmän karaktär	18
Gravvårdstyper.....	19
Kulturhistorisk bedömning och karaktär	19
Minneslund, urnlund.....	19
Allmän karaktär	19
Gravvårdstyper.....	20
Kulturhistorisk bedömning och karaktär	20
Byggnader.....	21
S:t Lars kapell.....	21
Klockstapel	21
Expeditionsbyggnad.....	21
Referenser	22
Tryckta källor.....	22
Arkiv	22

Inledning

Bakgrund

På uppdrag av Linköpings stift genomför Jönköpings läns museum en kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader och kyrkomiljöer inom stiftets del av Jönköpings län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2004 och det beräknas avslutas under år 2006. Inventeringen berör de till Svenska kyrkan hörande kyrkobyggnaderna och kyrkogårdarna som omfattas av Kulturminneslagen. Lagen gäller de kyrkobyggnader, kapell och kyrkogårdar som är tillkomna före utgången av år 1939 samt de som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

De stiftsövergripande inventeringarna syftar till att lyfta fram kyrkans och kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden, att få en överblick av stiftets kyrkobestand och kyrkogårdar samt att sammanställa den enskilda kyrkans och kyrkogårdens historia. Inventeringen är avsedd att utgöra ett underlag i församlingens förvaltningsarbete och i de vård- och underhållsplaner som församlingarna arbetar med att ta fram. Inventeringarna ska vidare kunna användas i handläggningen av kyrkoantikvariska ärenden och för att bedöma var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning

Rapporten omfattar en historik över kyrkogården, beskrivning av de olika kvarteren, fotografier och en kulturhistorisk karakterisering och bedömning. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv, Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm (kopior hos länsstyrelsen) samt Jönköpings läns museums arkiv. Utöver arkiv har uppgifter hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens historia. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast ett litet antal bilder använts i rapporten. Linköpings stift, inklusive respektive församling, samt läns museet har rätt att fritt bruka fotografierna. För varje kyrka och kyrkogård skrivs vardera en delrapport med en kortfattad beskrivning av kyrkomiljön och en mer omfattande över kyrkan. För varje kyrka och kyrkogård görs en sammanfattande kulturhistorisk bedömning där de kulturhistoriska värdena lyfts fram. Förutom delrapporten görs delar av inventeringsmaterialet tillgängligt via Kulturmiljövårdens bebyggelseregister, ett informationssystem som förvaltas av Riksantikvarieämbetet (www.raa.se).

Den kulturhistoriska bedömningen görs i samarbete med representanter från Linköpings stift, Länsstyrelsen i Jönköpings, Östergötlands och Kalmars län samt läns museerna i Kalmar och Linköping. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till dels varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Den kulturhistoriska bedömningen nämner i de flesta fall inte enskilda gravstenar utan beskriver värden och karaktärsdrag i stort. Inför varje planerad förändring eller större underhållsåtgärd skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Utifrån den kulturhistoriska värderingen och karakteriseringen tas beslut om vilka åtgärder som är berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

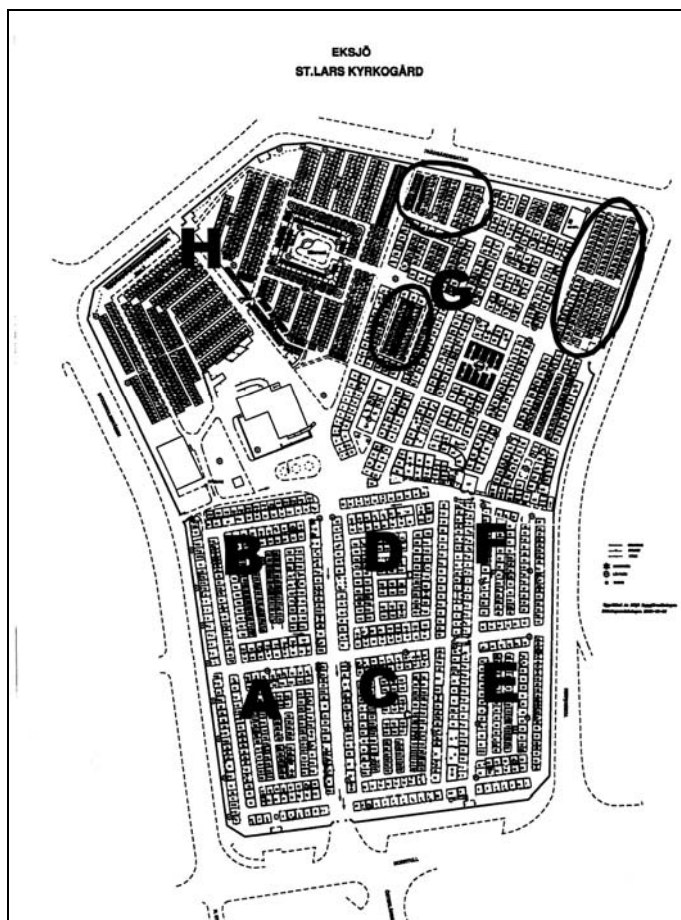
Fältarbete och rapporter har utförts av antikvarie Jonas Haas vid Jönköpings läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Linköpings stift, Länsstyrelsen i Jönköpings län, Jönköpings läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Sammanfattande beskrivning

Fastighetsbeteckning: Eksjö Åkerslund 1

Eksjö socken, Eksjö kommun, Vedbo och Ydre kontrakt, Eksjö församling, Linköpings stift, Jönköpings län.

Eksjö stads begravningsplats anlades på sin nuvarande plats utanför den dåvarande stadsgränsen 1841 och togs i bruk året därpå. Senare ändrades namnet till S:t Lars kyrkogård. Kyrkogården har utvidgats vid tre tillfällen: 1893, 1915 samt 1960. Idag präglas begravningsplatsen främst av de sammanhängande kvarteren med de många grusgravarna i den äldre delen. I detta område finns en även en ovanligt stor andel äldre gravvårdar av högt konstnärligt värde och stor variationsrikedom. Gravvårdarna visar en stor bredd i ålder och utformning men hålls samman till en helhet genom att samtliga är försedda med vackert krattade grusytor och antingen häckomgårdningar eller stenramar. Samtliga äldre kvarter är inordnade i ett regelbundet rutnätssystem. Den nyare delen från 1960 skiljer sig tydligt från den övriga begravningsplatsen genom en friare och mer upplöst kvartersindelning, att nästan samtliga vårdar är placerade utmed så kallade rygghäckar och dels genom att samtliga kvarter är grästäckta. I detta område finns även kyrkogårdens minneslund.

Gravkarta över S:t Lars kyrkogård. Inringade områden i kvarter G är de med rester av "allmänna linjen". Upprättad 2002 av Miljö- och Byggförvaltningen, Eksjö kommun.

S:t Lars kyrkogård

Kyrka och kyrkomiljön

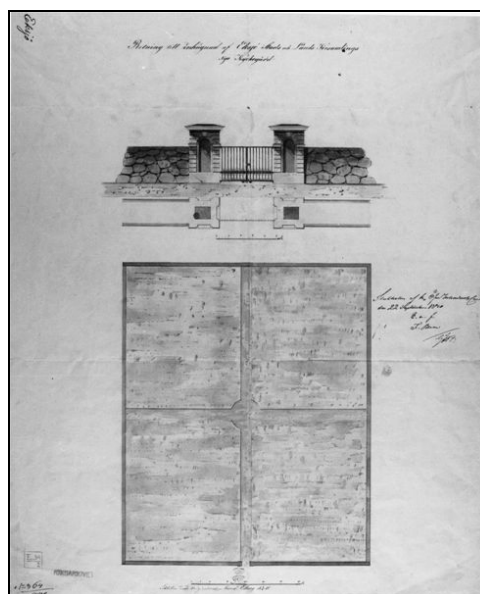
Eksjö stadskyrkogård – även kallad S:t Lars kyrkogård – ligger i Eksjö stad, i kommunens nordvästra del. Staden Eksjö växte fram under 1300-talet, ca 500 meter sydväst om dagens centrum. 1568 brann staden ner men återuppbyggdes, och 1856 brann stora delar av den södra delen ner igen. Södra delen återuppfördes med tidsenlig stadsplan med fler och bredare gator. Norra delen behöll sin senmedeltida stadsplan med långgator och smala gränder. Eksjö undslapp efterkrigstidens stora centrumombildning och visar idag upp en unikt välbevarad stadskärna med stadsgårdar och träbebyggelse. Stora delar av Eksjö stad är idag byggnadsminnesförklarad.

Kyrkogården ligger norr om gamla stadskärnan. När kyrkogården uppfördes 1841 vid Norrtull var det utanför staden, längs norra infartsvägen, och kyrkogården omgavs huvudsakligen av åkermark. Idag har staden Eksjö växt ikapp och kyrkogården omges av bostadsområden från 1900-talets början och mitt. Kyrkogården inramas i väster av Stockholmsvägen och flerfamiljshus från folkhemsepoken, i norr av Kinnagatan/ Trädgårdsgatan med blandad enfamiljsbebyggelse och flerfamiljshus från 1900-talets början och mitt. I öster avgränsas kyrkogården av Ydrevägen och i söder går Grenadjärgatan som utgör gamla stadskärnans norra avgränsning.

Kyrkogårdens historik

S:t Lars kyrkogård anlades 1841 – drygt 25 år efter den kungliga förordningen som förbjöd begravningar innanför stadsgränserna. De främsta argumenten till flytten var främst hygieniska, men den gamla kyrkogården vid kyrkan inne staden hade dessutom blivit för liten och behövdes utvidgas. 1842 kunde den nya begravningsplatsen utanför Norrtull tas i anspråk. Ytan var på 1,6 hektar, planen rektangulär och indelade i fyra lika kvarter med ett symmetriskt gångsystem. Kvarteren planterades med gräs, kyrkogården omgärdades av en stenvägg och försågs med grindöppning i söder. Trädkrans saknades dock enligt det ursprungliga ritningsförslaget men planterades troligen ändå kort efter anläggandet. En trädkrans skulle enligt sockenstämman 1842 planteras 60 cm från stenvägen, och att denna planterades syns också på en karta över Eksjö från 1858.

Befolkningsökningen under 1800-talet ledde till att kyrkogårdens platser under slutet av århundradet allt snabbare togs i anspråk. Främst gällde detta stadsförsamlingen som ökat sin befolkning mer än landsförsamlingen, och som också bekostade en utvidgning österut 1893. I samband med detta, 1894, uppfördes också ett gravkapell i norra delen som placerades i linje med mittgången. För att få plats med gravkapellet utökades kyrkogården även en liten bit norrut, och norra muren fick en knäck på mitten för att ge gravkapellet den nödvändiga platsbildningen.

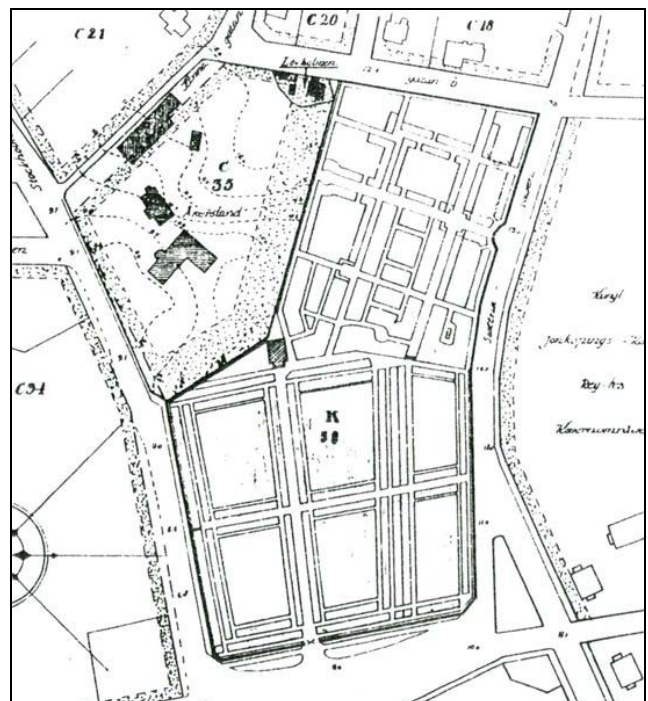
Karta och förslag till ny kyrkogård för Eksjö stad, upprättad 1840.

Nästa utvidgning skedde redan på 1910-talet. De första planerna från 1911 som innebar att fastigheten Karlslund i nordöst skulle köpas visade sig inte var tillräckliga, utan man köpte även till en del av fastigheten Åkerslund i väster. Detta skedde 1915 och med detta inköp hade kyrkogårdens yta nästan fördubblats jämfört med tiden före utvidgningen 1893. Den nya delen som alltså anslöt lite i vinkel till den gamla kyrkogården delades upp i ett regelbundet rutnätsmönster, med något mindre kvarter än på gamla kyrkogården. De nya kvarteren avsågs besås med gräs i väntan på att tas i anspråk för begravningar. Det nya området fick en tegelmur och en separat ingång i östra muren. Samtidigt bestämde man att för enhetlighets skull ersätta den gamla kyrkogårdsmuren av kallmurad kliven granit med en mur uppförd av tegel på samma sätt som den nya delen. Endast den västra muren sparades men ersattes ändå under 1920-talet av en liknande, uppförd av granit från gamla muren i nedre delen och tegel i övre delen.

1934 är nästa tillfälle då man diskuterar en ny utvidgning. Den västra delen av den återstående fastigheten Åkerslund i norr köps in 1936, liksom en mindre tomt benämnd Lövholmen. Planerna på utvidgning sammanföll dock med andra världskriget och sköts därför på framtiden. 1959 inlämnas ritningar till ett nytt tidsenligt kapell, ritningarna gjordes från början av Kurt von Schmalensee men bearbetades senare av stadsarkitekten Börje Stigwall. Kapellet uppfördes 1962 på den mark som hade köpts in på 1930-talet och kyrkogården får den utsträckning den har än idag, 2005. Den nya delen anläggs inte med regelbundna kvarter som på de äldre delarna utan gravarna läggs utefter friare linjer med rygghäckar samt en plats avsatt för urngravar (numera minneslund).

Karta från 1911 över ägorna norr om kyrkogården, inför utvidgningen.

Karta inför utvidgningen på 1930-talet, med planer över kvarteren i nordost från 1915.

Händelsehistorik

- 1841 Kyrkogården anläggs utanför stadsgränsen, vid Norrtull. Två ritningsförslag görs; det ena har attribuerats till målaren P D Lindeström 1840, och det andra av Theodor Edberg på Överintendentsämbetet 1840. Ytan omfattar 1,6 hektar. Möjligen har församlingen själv först lämnat in ett förslag av den förstnämnda Lindeström som senare har bearbetats av Överintendentsämbetes arkitekt Edberg. Kyrkogården tas i anspråk 1842. (Olsson 2003)
- 1859 På sydöstra delen av kyrkogården byts det övre matjordsskiktet ut, och förbättras med matjord från gamla kyrkogården. Gravsättningskvarteren anges fortfarande vara gräsbevuxna. (Olsson 2003)
- 1874 Ett förslag läggs fram i sockenstämman att plantera en rad med lindar längs norra och östra kyrkogårdsmuren. Troligen handlar det om en förnyelse av den 1842 planterade trädkransen. (Olsson 2003)
- 1893 Kyrkogården utvidgas mot öster, samt en liten bit mot norr. Den norra utvidgningen görs i form av en trubbig triangel och i vinkeln placeras ett nygotiskt gravkapell som uppförs under ledning av byggmästare Carl Pettersson. (Olsson 2003)
- 1912 Förslag till ny utvidgning mot norr och öster. Utarbetat av löjtnanten vid Smålands Husarregementet Yngvar Lundberg. Utvidgningen omfattar fastigheten Karlslund. Förslaget förkastades eftersom det inte ansågs tillräckligt stort för det behov som fanns. (Olsson 2003)
- 1915 Kyrkogården utvidgas mot nordost. Utvidgningen omfattar den förut föreslagna fastigheten Karlslund samt därtill fastigheten Åkerslund väster därom. Planen utarbetades av stadsträdgårdsmästare C Stensson, som gav den en regelbunden rutnätsindelning. Den nya delen invigdes hösten 1915 och togs i bruk våren 1916. Nya delen ligger ca en meter högre än gamla och sluttningen däremellan sattes av till gravkamrar. Kyrkogårdsmuren utfördes i tegel på betongsockel och de gamla kallmurade gråstensmurarna utmed gamla kyrkogården (utom västra muren utmed Stockholmsvägen) revs och ersattes med motsvarande i tegel. Muren uppfördes 1916 och teglet kom från Berga tegelbruk i Högsby. (Olsson 2003 samt *Våra kyrkor och griftegårdar i ord och bild*)
- 1920 Västra tegelmuren från 1842 av kallmurad kluven gråsten rivs och ersätts av tegelmur i samma utförande som övriga kyrkogården. Den terrasserande sockeln uppförs dock med sten från den äldre gråstensmuren. (Olsson 2003)
- 1936 Resterande del av fastigheten Åkerslund köptes in för framtida utvidgning. Även den mindre fastigheten Löfholmen köptes in av samma anledning. (Olsson 2003)
- 1958 Utvidgning mot nordväst som omfattar de 1936 inköpta fastigheterna. Förslaget ritades av arkitekt K M Westerberg i Stockholm och skiljer sig enbart på vissa detaljer från det som utfördes. (Olsson 2003)

-
- 1959 Ritningar till nytt gravkapell utförda av arkitekt Kurt von Schmalensee. Eksjös stadsarkitekt Börje Stigwall slutförde sedan ritningarna. (JLST)
- 1959 Ommurning av södra kyrkogårdsmuren mellan grinden och Stockholmsvägen. (Olsson 2003)
- 1960 Utvidgning mot norr enligt Westerbergs ritningar från 1958. (Olsson 2003)
- 1962 Gravkapellet uppförs enligt Stigwalls ritningar. (JLST, SMT 9 februari 1963)
- 1963 Det gamla gravkapellet från 1893 rivs. (SMT, 13 december 1963)
- 1991 Östra delen av kyrkogårdsmuren från grinden vid Grenadjärgatan till vinkeln i norr där Trädgårdsgatan och Kinnagatan möts muras om med nytt tegel i liknande utförande som innan. Äldre lindar utmed muren vars rotsystem skadat muren avlägsnades och nya planterades. (Olsson 2003)

Foto över Gustaf Bergs gravvård i kvarter C, riktning mot väster. I bakgrunden syns de allmänna gravarna i mitten av varje kvarter. Man ser även tydligt att en högre avgränsning mot Stockholmsvägen saknas, troligen består den endast av en låg terrasseringsmur. Foto från 1910, Jönköpings läns museum.

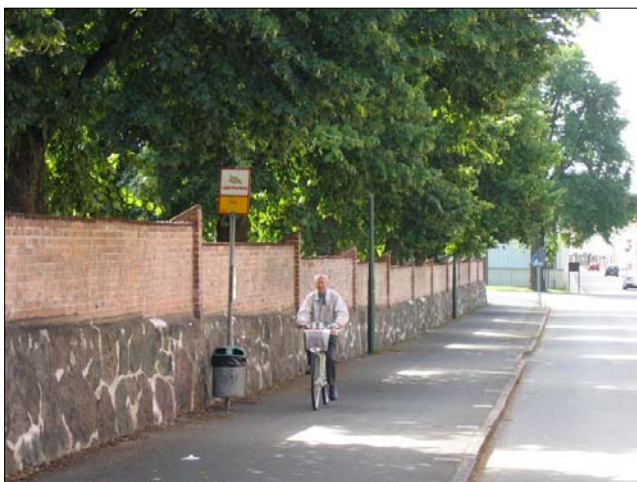
Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

S:t Larskyrkogården är unik i länet genom sina många bevarade grusgravar och omgärdningar. Kyrkogården har utvidgats vid ett flertal tillfällen och visar utifrån detta upp främst två skilda karaktärer – båda renodlade och välbevarade exempel från sin tid. Nordvästra hörnet från 1960-talet visar upp typiska rygghäckskvarter med enhetliga och moderna gravvårdar, medan de äldre delarna i söder och öster visar upp en helt annan karaktär med grusgravar, häckomgärdade gravplatser eller motsvarande med stenramar, samt stor variation i vårdarnas utformning och en stor andel bevarade högresta vårdar av stort format. Vad gäller vegetationen är också skillnaderna stora mellan den nyare delen och de äldre - de äldre delarna har en rik vegetation i form av stora uppväxta träd och en mångfald buskar och mindre vådräd, medan de nyare delarna främst präglas av rygghäckarna och yngre träd. Den stora andelen grusgravar understryker karaktären av stadskyrkogård, liksom den välbevarade rutindelningen.

Omgärdning

Kyrkogården omges av en mur, som utifrån olika utvidgningsperioder och renoveringsbehov ser lite olika ut. Den ursprungliga muren bestod av kallmurad kliven granit och återfinns endast delvis i västra muren utmed Stockholmsvägen, i sockeln till den nuvarande tegelmuren. Den västra muren uppfördes i sitt nuvarande skick 1920 och utgör därmed den äldsta delen av kyrkogårdens mur. Den är murad i munkförband med springande kopp, i rödflammigt ringugnsbränt tegel, muren kröns av tegelpannor, medan sockeln består av tillvaratagen kliven gråsten från den ursprungliga muren. Den södra, östra och delar av den norra muren är snarlikt utförda, men teglet är nytt och tillkom vid en ombyggnad av muren 1991. Detta senare tegel saknar de skiftningar som teglet från 1920 har. Muren kring den senast tillkomna delen i nordväst från 1960 är murat i liknande tegel som omgivande murar men har en egen utformning. Muren kröns av kalkstensskivor, under det ett rullskift av stående löpare, muren är uppförd i fack med indragna vertikala band som skiljer facken åt samt en upprepning av rullskiftet precis över sockeln. Med jämna mellanrum finns gluggar i muren som täcks av konstnärligt utförda smidesgaller.

Vänstra bilden: Västra muren mot Stockholmsvägen från 1920 är kyrkogårdens äldsta mur. Till höger en del av muren från 1960 med de smidda gallren i öppningarna (norra muren).

Längs med muren växer lindar av olika ålder, äldst är de utmed gamla kyrkogårdens västra mur, då de övriga fick huggas ner i samband med ombyggnad den östra delen av muren 1991.

Ingångar

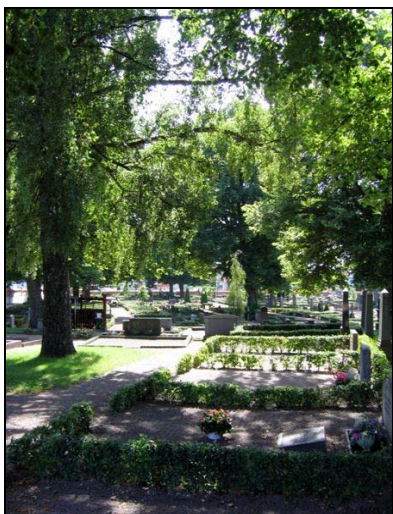
Ingångar finns i samtliga väderstreck. Den äldsta ingången är den södra som även kallas Norrtullporten. Grindstolparna och smidesgrindarna är dock senare, troligen från 1915 då den ursprungliga granitmuren togs ner och ersattes av den nuvarande i tegel. I öster finns också en grind i den nya muren med indraget rundat parti och smidda grindar. Norra grinden är också indragen men i modernt 1960-tals utförande och grindarna har samma dekorativa lövverk i smide på grinden som i murens gluggar. Likaså den västra murens öppningen men i smalare utförande med bara en enkelgrind. Smidesgrindarna med lövverket (liksom gallret i gluggarna) har formgivits av konstnären Sune Rooth som även lät göra kapellets altartavla.

Södra ingången till kyrkogården, muren med grindar och grindstolpar utfördes 1915.

Östra ingången till kyrkogården med smidd grind.

Växtligheten präglar miljön och har dessutom en tydlig struktur som kan kopplas samman med ursprungliga kyrkogårdsplaner

Vegetation

S:t Lars kyrkogård är stor och genom att den har utvidgats vid ett flertal tillfällen under en lång period präglas även växtligheten av olika ålder. Påtagligast är trädkransen och de äldre träd som planterats i korsningarna mellan de äldre kvarteren. Trädkransen har längs med södra muren och delar av norra och östra muren nyplanteras (1991), medan den är äldre längs med gamla delen av västra muren. Samtliga träd är lindar. På nya kyrkogården från 1960 i nordväst saknas en regelrätt trädkrans utan här växer istället olika träd, främst björk, med glesare mellanrum.

Flera äldre träd har genom sin storlek och ålder stora miljövärden. Den struktur som märks är placeringen av

trääd i de skärningspunkter mellan kvarteren där grusgångarna korsar varandra. Även här är det främst lind som har planterats. En väldig ek märks i norra delen, som är ett arv från tiden innan kyrkogårdsutvidgningen. Troligen har den stått intill lilla fastigheten Lövholmen som också köptes in.

Samtliga rygghäckar i nya kyrkogårdsdelen från 1960 och samtliga häckomgärdningar på de äldre delarna av kyrkogården är planterade med oxbär – Cotoneaster. Det har inte hittats några uppgifter om man tidigare har använt sig av andra häckmaterial. I övrigt förekommer gräs endast på den nya kyrkogårdsdelen från 1960, bortsett från några ställen där det fortfarande finns rester av allmänna-linjen i kvarter D (i rapporten kallat område C).

Gångsystem

Gångsystemet utgår från den äldsta kyrkogården som anlades 1841. Det bestod då av två korslagda gångar som delade upp kyrkogården i fyra jämnstora kvarter, gräsbesådda. Varje del delades sedan upp i ett mindre kvarter i mitten som avsattes för allmänna gravar och runt detta större familjegravar på dubbla rader med ryggar emot varandra. Rutnätssystemet och gångsystemet förlängdes mot öster när kyrkogården utvidgades 1893 och likaså mot norr 1915 – fast då med mindre kvarter. Grusgångarna följer alltså samma rutnätssystem utefter regelbundet placerade kvarter med huvudsakligen räta vinklar. Endast den nya kyrkogården med rygghäckar avviker från detta gångsystem där gångarna istället följer en friare plan med fler oregelbundna rumsbildningar som följd. Samtliga gångar på hela kyrkogården är gruslagda, utom gångsystemet inne i de yngre rygghäckskvarteren som från början varit gräsbevuxna.

Gravvårdstyper

Gravvårdarna spänner över ett brett register, speciellt i de äldre delarna av kyrkogården. På nya kyrkogårdsdelen i nordvästra hörnet finns inga vårdar äldre än 1960, då kyrkogården anlades. Gravvårdarna är enhetliga, i låga och breda format, men med typografisk och dekorativ variation. Nästan samtliga vårdar är placerade utmed rygghäckar som består av cotoneaster. I urnlundan består gravvårdarna av liggande stenhällar i mindre format.

På de äldre kyrkogårdsdelarna, som i detta fall omfattar resten av kyrkogården, varierar utformningen. Den typiska gravvården är en upprättstående sten med sockel, framför en krattad grusplan som omgärdas av en stenram eller oxbärshäck. På grund av kvarterens ålder har också många gravar föryngrats och blandningen mellan äldre

Modern gravvård från 1960-talet, placerad vid rygghäck i nordvästra delen.

Äldre gravvård från 1920-talet i polerad diabas, rest som en obelisk, med grusplan framför och stenram.

och yngre gravar är idag genomgående, med en måttlig fördelning av respektive tidsepok. Bland de yngre gravvårdarna är utformningen mer enhetlig och följer samma mönster som gravvårdarna från samma tid på nya kyrkogården liksom på andra ställen – låga, breda vårdar med samlad tillbakadragen kontur, men med variation i typografi och dekor. De äldre gravvårdarna visar genom sina många varianter på den bredd av vårdar och möjligheter till utformning som kunde erbjudas innan stenhuggerierna började följa de nationellt spridda mönsterböckerna. Polerad diabas, granit i olika färger och ytor, kalksten och gjutjärn förekommer, och formerna varierar från små upprättstående block med olika former av klassiserande krön till korsformer, gotiska spetsvalv, kolonner, avbrutna trädstammar, bautastenar, obelisker mm. I slutningen mellan kvarter D och E förekommer ett antal gravkammare. Till de mer anmärkningsvärda hör även vårdar av gjutjärn, kalksten, vårdar med porslinsinfällningar, vårdar över manshöjd samt flera som enbart utmärker sig genom hög konstnärlig bearbetning.

Minneslund, urlund

En minneslund finns anlagd på nya kyrkogården, här benämnd kvarter H. Minneslundens ursprungligen urlund och ligger nedsänkt med inramande tujahäck runt om. Längs häcken i det sluttande partiet ligger även flera urngravar. I mitten finns en damm med vattenspel, perennrabatter och en stensättning med smågatsten samt bänkar och spaljé.

En äldre urlund finns även i kvarter G, omgiven av en vintergrön häck och huvudsakligen med lig-gande gravvårdar från 1950-talet och framåt.

Minneslundens, först anlagd som urlund 1960.

Byggnader

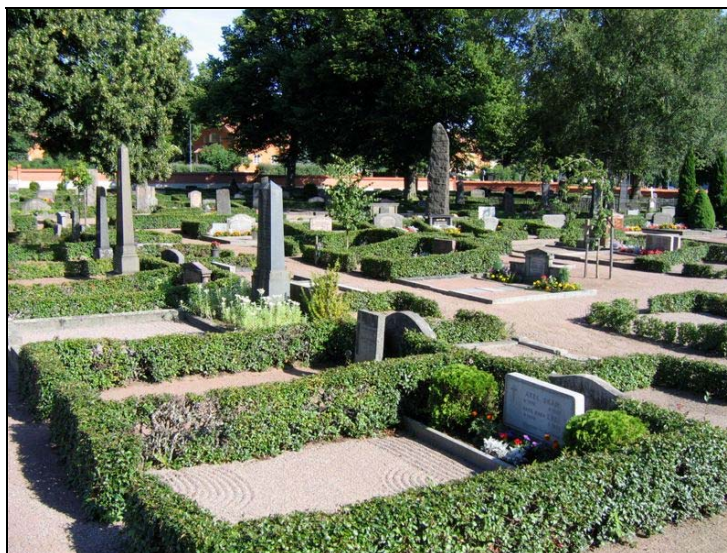
På kyrkogården finns två byggnader; dels S:t Lars kapell samt där bredvid en expeditjonsbyggnad. Kapellet uppfördes 1962 efter ritningar av stadsarkitekt Börje Stigwall. Kapellet har en hög arkitektonisk kvalitet och omfattas idag av Kulturminneslagen. Expeditjonsbyggnaden uppfördes 1996 på en plats öster om kapellet nära västra kyrkogårdsmuren. Byggnaden ansluter i material och utförande till kapellet i väster och är ritad av Lennart Karlsson. Mellan dessa byggnader finns även en klockstapel, ritad av Börje Stigwall, som uppfördes 1966.

Beskrivning av enskilda kvarter

Kvarter A-G

Allmän karaktär

Kvarter A-G omfattar egentligen sju olika kvarter tillkomna vid tre olika tillfällen men har här beskrivits under en gemensam rubrik. Området utgör den största delen av S:t Lars kyrkogård och uppvisar en mångfald olika gravvårdar med stora variationer. Framförallt karakteriseras området av de många grusgravarna och deras häckomgärdningar eller motsvarande stenramar. I området är samtliga ytor grustäckta, kvarteren är regelbundet indelade i ett rutnätssystem, större träd är placerade i skärningspunkterna mellan kvarteren, gravvårdarna visar en

stor variationsrikedom i storlek, utformning och material. Området är de äldsta delarna av kyrkogården och har tillkommit vid tre olika tillfällen; 1842, 1893 samt 1915. Det som skiljer de olika kvarteren åt är främst de äldsta gravvårdarnas olika karaktär från respektive område. Likheterna är annars påtagliga och beror främst på inramningarna, grusytorna och de många bevarade ålderdomliga gravvårdarna.

Gravvårdstyper

Området visar upp en stor bredd och variationsrikedom vad gäller gravvårdarnas utformning. Trots bredden och alla skillnader upplevs området som enhetligt tack vare att samtliga gravar har grustäckta ytor och är omgärdade, antingen av oxbärsbuskar, stenramar eller i enstaka fall

Tre olika gravvårdar från olika tider, med det gemensamma att de alla har grusytor och omgärdningar i någon form.

gjutjärnskättingar.

Allmänt sett är de största gravvårdarna placerade utmed gångarna och de mindre längre in i kvarteren. Här förekommer bautastenar och stenkors betydligt högre än manshöjd, vårdar av kalksten, granit och gjutjärn, gotiserande och klassiserande stilar och modernt utformade gravvårdar med stilistiskt enkla linjer. Obelisken är en vanlig form, speciellt utförd i polerad diabas som blev ett statusfyllt material kring slutet av 1800-talet. Omgärdningarna är med och utan grindar, stenramar eller häckar, smidda staket eller gjutna kättingar. De sentida gravvårdarna från efterkrigstid och framåt är allmänt sett utformade i tidens smak, alltså låga och breda och med betydligt enklare framtoning än de äldre högresta vårdarna. Titlar är relativt vanligt förekommande, speciellt på de äldre gravvårdarna och här dominerar officerstitlar och andra som anknyter till garnisonsstaden.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarteren på S:t Lars kyrkogård är unika i länet ur flera aspekter. Vad gäller den stora sammanhållna mängden grusgravar finns inget motsvarande på någon annan kyrkogård, likaså den stora andelen riktigt gamla gravvårdar. Flera är från 1800-talets mitt och senare del och visar upp en provkarta på den variationsrikedom i material, stilar och utformning som då florerade. Många av gravvårdarna är även utförda i en mycket hög konstnärlig nivå, troligen som en följd av att garnisonen varit förlagd i Eksjö med ett flertal högre officerare och andra välbetalda ämbetsmän funnits i staden.

Till den kulturhistoriskt värdefulla karaktären hör även områdets regelbundna rutnätsplan. Planen är i stort sett oförändrad sedan respektive kvarter anlades (1841, 1893 respektive 1915) och präglas av ett rätvinkligt rutnätssystem och en ordning med större påkostade gravvårdar i ytterkanterna närmast gångarna samt enklare och mindre gravvårdar i kvarterens inre. Dessa inre och mindre exponerade platser var i äldsta området (A-D) ursprungligen till för de allmänna gravarna.

Ett tredje karaktärsdrag av höga kulturhistoriska värden är gravplatsernas homogena omgärdningar – antingen i form av oxbärshäckar, stenramar, smidesstaket eller gjutjärnskättingar. Området är väldigt variationsrikt vad gäller utformningen av gravvårdarna men hålls ändå samman till en enhet genom dessa omgärdningar. Även gravplatsernas grustäckning hör intimt samman med dessa omgärdningar. Flera har vackert krattade ytor som medverkar till att försköna gravplatserna ytterligare.

Vackert krattade grusytor inom väldefinierade ramar förhöjer skönhetsvärdet!

Flera vårdar har stora personhistoriska värden och hör intimt samman med berättandet av Eksjöns historia. Förutom dessa (som inte tas upp här) förekommer även vårdar över mindre kända personer men som istället genom titlar har ett värde genom det de speglar av Eksjöns soci-

ala, yrkesmässiga och samhällseliga historia. Här ges en bild av Eksjö som garnisonsstad, men även som järnvägsstad, handels- och hantverksstad.

Del av kvarter G, ”allmänna linjen”

Allmän karaktär

Under denna rubrik beskrivs tre skilda platser på den äldre delen av kyrkogården, omfattande gravarna G 1002-1204, 666-695, 696-722, 313-321, 568-665. Platserna har det gemensamt att de tidigare har varit delar av den så kallade ”allmänna linjen” och ännu visar särdrag från detta gravskick. Samtliga tre beskrivna platser ligger i den nordöstra delen som togs i anspråk för kyrkogård 1915. De har idag blandats upp med senare familjebegravningar och därför står endast enstaka ursprungliga gravvårdar från allmänna linjen kvar idag.

Delar av det som är kvar från allmänna linjen i nordöstra delen av kyrkogården

Dock är linjegravskaraktären med rygghäckar och gräsmattor tydlig, speciellt som omgivande kvarter varken har rygghäckar eller några grästäckta ytor. Originalritningar från 1915 saknas men man har delvis använt sig av samma plan som i kvarter A-F där de allmänna gravarna placerats i mitten av kvarteren och större bekostade familjegravar utmed kanterna, samtidigt som vissa kvarter helt har reserverats åt allmänna linjen.

Gravvårdstyper

Gravvårdarna är av två slag; de ursprungliga allmänlinjegravarna (1930-50-tal) som är små och endast avsedda för en person, samt de lite senare gravvårdarna av bredare format som ofta även fungerar som familjegrav eller åtminstone för två personer. Antalet bevarade allmänlinjegravar är ytterst få i jämförelse med de senare kompletterande gravvårdarna från ungefär 1960-talet och framåt.

Två typiska och ursprungliga gravvårdar, från 1940- respektive 1950-talet.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

De beskrivna platserna är idag de enda återstående på S:t Lars kyrkogård där spår av allmänna linjen finns bevarade. I ”allmänna linjen” begravdes de som inte kunde eller önskade betala för en egen gravplats och man jordfästes då ”på linje”, dvs i den ordning personerna avled. Man och hustru kunde därmed hamna långt ifrån varandra och fick även separata gravvårdar. Begravningsättet med s. k. allmänna gravar har varit utbrett på kyrkogården men med tiden ersatts av senare familjegravar. I äldsta delen av kyrkogården (1842) avsattes mitten av varje kvarter åt de allmänna gravarna vilket även delvis verkar ha varit fallet i den aktuella delen från 1915. Kvarteren närmast kyrkogårdsmuren har eventuellt helt varit ägnade åt allmänna linjen.

Det kulturhistoriska värdet är idag helt förknippat med att de utgör de sista resterna från denna gravordning. De sista bevarade gravvårdarna av allmänlinjen-karaktär bör bevaras och förnyelse av de övriga gravvårdarna bör göras så att

enhetligheten och karaktären inte ytterligare förvärdas. Vägledande bör då de äldre mindre gravvårdarna vara eller de sentida i mindre skala. Även karaktären av linjeplacerade gravar (ej nödvändigtvis placerade utmed rygghäckar) och de grästäckta ytorna hör till de bevarandevärda kvaliteterna. De angivna platserna utgör därmed ett tydligt vittnesbörd om att gravskicket i de äldre delarna av kyrkogården socialt sett har varit mer differentierat än vad man idag annars kan få intrycket av.

I detta kvarter har de allmänna gravarna placerats i kvarterets mitt och runt om har större familjegravar placerats. Strukturen är fortfarande synlig.

Kvarter H

Allmän karaktär

Området omfattar den nordvästra delen av S:t Lars kyrkogård. Det avgränsas i söder av kapellet och expeditionsbyggnaden och i öster av de äldre gravkvarteren i kvarter A-F. Området har en tydlig karaktär och skiljer sig gentemot övriga kyrkogården, främst genom sin oregelbundna och fria struktur med uppdelade rygghäckar och gräsytor, men även genom sina enhetliga gravvårdar från 1960-talet och framåt. Området innehåller även en minneslund från samma tid (som beskrivs separat).

Kvarter H med rygghäckar och moderna gravvårdar från 1960 och framåt.

Gravvårdstyper

Gravvårdarna är enhetliga och nästan samtliga placerade utmed rygghäckar av oxbär. Äldre gravvårdar än 1960-talet finns ej, den stora majoriteten är låga, breda och har en jämn, enkel och rektangulär kontur. Ibland är gravvårdarna försedda med klassiserande detaljer som gavel-fält, kolonner och liknande, dessutom finns ett flertal variationer inom de gemensamma ramarna vad gäller typografi och detaljrikedom.

Typiska gravvårdar i det nya kvarteret från 1960-talet och senare. Vårdarna är låga och breda, har en enkel kontur och saknar i de flesta fall titlar.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarterets främsta kulturhistoriska värde är förknippat med områdets homogena karaktär och gestaltningsmässiga kvaliteter. Området är så pass ungt att det ännu inte hunnit genomgå några större ändringar och är därför ännu i ursprungligt skick. Därför ger det också en bra och välbevarad bild av intentionerna och kyrkogårdsidealet vid 1960-talets början. Den typiskt modernistiska efterkrigskaraktären är dock väl företrädd på många andra kyrkogårdar, samtidigt som det är ovanligt med ett så renodlat område eftersom flesta kyrkogårdar oftast har förändrats mer successivt. Bland enskilda vårdar finns ett bevarandevärde främst hos de som genom yrkestitlar berättar om samhället, eller de som genom konstnärlig gestaltning speciellt utmärker sig.

Minneslund, urnlund

Allmän karaktär

S:t Lars kyrkogård har två urnlundar, varav den senare numera även fungerar som minneslund.

Minneslunden ligger i den nyaste delen från 1960 (kvarter H), är nedsänkt från övrig kyrkogårdsmark och avgränsas med hjälp av en tujahäck. Utmed slutningen innanför häckarna förekommer en del urngravar med liggande hällar, annars förekommer inte några separata vårdar. Minneslunden består av en damm med vattenspel och perennrabatt med bland

annat funchia. Platsen framför är stenlagd med smågatsten, övriga ytor utom grusgångarna är grästäckta.

Den äldre urlunden i kvarter G är troligen anlagd på 1930-talet, av de äldsta gravvårdarna att döma. Urnlunden avgränsas av en vintergrön häck, gravvårdarna ligger utmed linjer med gångar av kalkstensplattor och i mitten finns en större kruka med blomsterplantering. Urnlunden ger med sina små grusgravar allmän ett intryck av vanliga familjegravkvarter fast i mindre skala.

Gravvårdstyper

På minneslunden inskränker sig gravvårdarna till urngravarnas liggande stenhällar i litet format. Platsen var från början avsedd som urlund men har sedan ändrats och gjorts om till minneslund. Gravvårdarna ligger utmed slutningen nedanför häckarna och är helt omgivna av gräs.

På urlunden i kvarter G finns det både liggande stenhällar och stående gravvårdar. Båda är i litet och lågt format, med små grusytor och stenramar runt om. De äldsta är från 1938, flertalet dock från 1940-talet och senare. Titlar är inte ovanligt.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Den nyare minneslundens kulturhistoriska värde är främst förknippat med dess representativa roll som en tidstypisk företeelse. Företeelsen med minneslundar och även urngravar är en del av det sena 1900-talets gravskick med ökad anonymitet och mindre krav på skötsel. Platsen har därtill egna kvaliteter i gestaltning som bör tas tillvara.

Även urlunden i kvarter G representerar nyare gravformer som gör sig gällande i den gamla rutnätindelade gravplanen. På liknande sätt är dess främsta kulturhistoriska värde förknippat med gravskicket som företeelse, speciellt som kyrkogården i övrigt domineras av större påkostade gravar. Värdefulla uttryck är kalkstensplattorna, stenramarna, grusytor och de små enhetliga vårdarna.

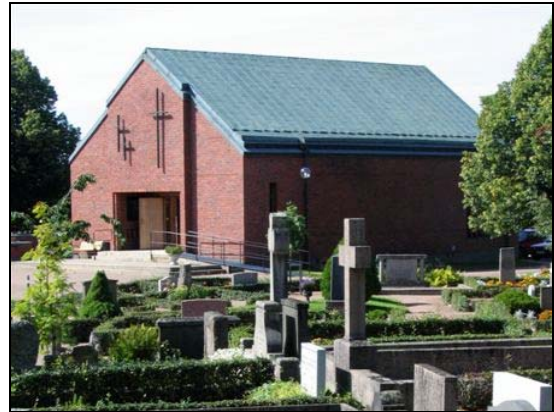

Byggnader

På S:t Lars kyrkogård finns även två byggnader samt en klockstapel, uppförda under 1960-talet samt 1990-talet. Byggnaderna och klockstapeln ligger i den nya kyrkogårdsdelen som tillkom 1960 och har en tidsenligt modern utformning. S:t Lars kapell omfattas av kulturminneslagen.

S:t Lars kapell

Kapellet uppfördes 1962 något nordväst om det gamla kapellet i nygotik från 1894. Det gamla kapellet revs kort därefter och från detta finns idag inga synliga spår på kyrkogården. Det nya kapellet ritades av arkitekt Kurt von Schmalensee vars ritningar sedan slutfördes av stadsarkitekt Börje Stigwall. Kapellet består av två enkla byggnadskroppar i vinkel med bärande väggar i rött tegel. Taket är lagt med kopparplåt och fasaderna är sparsamt artikulerade med fönsterslitsar, kors i metall och mönstermurning. I vinkeln finns en upphöjd stensatt plats med planteringar. Kapellet omfattas sedan 1990 av Kulturminneslagen.

S:t Lars kapell från 1962.

Klockstapel

Klockstapeln uppfördes 1966 efter ritningar av kapellets arkitekt, stadsarkitekt Börje Stigwall. Klockstapeln är öppen, uppförd med fyra hörnstolpar och snedsträvor i tjärat trä, och kröns av en kopparklädd överbyggnad.

Expeditionsbyggnad

Expeditionsbyggnaden uppfördes 1996 efter ritningar av Lennart Karlsson. Byggnaden är uppförd av rött tegel i munkförband, huvudfasaden är förlagd till södra gaveln med en indragen entré och viss mönstermurning. Sadeltaket är lagt med kopparplåt, helfönster med laserade bågar, obefintlig sockel, raka rullskiftsvalv över fönster- och dörröppningar. Byggnaden ansluter i material och utförande till kapellet bredvid.

Expeditionsbyggnaden från 1996 ritad av Lennart Karlsson.

Referenser

Tryckta källor

Andersson, J E *Eksjö församling, S:t Lars kapell och skogskapellet*, 1992

Haas, Jonas, *S:t Lars kapell, Kulturhistorisk inventering och karakterisering*, Jönköpings Läns Museum, Kulturhistorisk rapport 2005.

Olsson, Margareta, *S:t Lars kyrkogårdsmur i Eksjö stad*, Jönköpings Läns Museum, Kulturhistorisk rapport 2003:17.

Våra kyrkor och griftegårdar i ord och bild, del I, utgiven av Eksjö-Nässjö och Sävsjötidningen, Eksjö 1924.

Arkiv

Antikvarisk Topografiska Arkivet, genom kopior i Jönköpings länsstyrelses arkiv (ATA)

Jönköpings läns museums arkiv (JLM)

Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv (JLST)

Tekniska och administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr: B101/03

Beställare: Linköpings stift

Fastighetsägare: Eksjö församling, Svenska kyrkan

Rapportansvarig: Jonas Haas

Foto: Jonas Haas

Län: Jönköpings län

Kommun: Eksjö kommun

Socken: Eksjö socken

Fastighetsbeteckning: Eksjö Åkerslund 1

Belägenhet: Ekonomiska kartans blad Eksjö 6F8a, 1992

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv